

1. Μαρμάρινη κεφαλή του Δία από κολοσσιαίο άγαλμα του θεού – 4ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

Α΄ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Πρώτο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο, όπου λαμβάνονται σημαντικές αποφάσεις

- 26 Εκείνον όμως τον καιρό ο Ποσειδῶνας είχε ταξιδέψει στους μακρινούς Αιθίοπες¹ [...].
- 29 Πήγε να πάρει μέρος στη θυσία, μιαν εκατόμβη² με ταύρους και κριάρια,
30 και τώρα ευφραίνονταν στις τάβλες καθισμένους.
Τότε συνάχτηκαν οι υπόλοιποι θεοί³ στου ολύμπιου Δία το παλάτι, όπου εκείνος πρώτος πήρε τον λόγο, πατέρας ανθρώπων και θεών. Στον νου του φέρνοντας, θυμήθηκε τον φημισμένο Αίγισθο⁴, που τον θανάτωσε ο ξακουστός Ορέστης, γιος του Αγαμέμνονα· αυτόν θυμήθηκε μιλώντας ο θεός στους αθανάτους:
- 35 «Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν στους θεούς τα βάρη τους· έρχεται λένε το κακό από μας – κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται, και πάνω απ' το γραφτό τους.⁵
- 40 Έτσι και τώρα ο Αίγισθος, την ορισμένη μοίρα παραβαίνοντας, πήγε να σμίξει με τη νόμιμη γυναίκα ενός Ατρείδη⁶, κι αυτόν τον σκότωσε στου γυρισμού την ώρα, γνωρίζοντας τι τιμωρία σκληρή τον περιμένει· αφού εμείς του στείλαμε τον άγρυπνον αργοφονιά Ερμή⁷ με μήνυμα, μήτε εκείνον να σκοτώσει μήτε και τη γυναίκα του να μπλέξει σε παράνομο κρεβάτι· αλλιώς θα πέσει στο κεφάλι του η εκδίκηση του γιου για τον πατέρα, όταν ο Ορέστης, παλικάρι πια, θελήσει να γυρίσει στην πατρίδα.
- 45 Αυτά, με τόση φρόνηση ο Ερμής μιλώντας, του μηνούσε, κι όμως τον νου του Αιγίσθου δεν κατόρθωσε ν' αλλάξει. Τώρα, ακέριο και μεμιάς, το άνομο κρίμα του ξεπλήρωσε.»

Οι θεοί συνεδριάζουν και τον λόγο παίρνουν ο Δίας και η Αθηνά

*έξ ήμέων γάρ φασι κάκ' έμμεναι·
οί δέ και αύτοί /
σφῆσιν άτασθαλίησιν ύπερ μόρον
άλγε' έχουσιν <33-4>/37-9*

2. Από το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς του Φειδία. Ρωμαϊκό αντίγραφο. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

- 1 (στ. 27) **Αιθίοπες** (< αἰθῶ = καίω, ψήνω): λαός της Αφρικής· το όνομά τους σημαίνει ηλιοκαμένοι, μαυριδεροί (αἰθῶ > αἶθουσα = ζεστός χώρος).
- 2 (στ. 29) **εκατόμβη**: Εκατόμβη, κυριολεκτικά, σημαίνει θυσία εκατό βοδιών και, γενικά, πλούσια, πανηγυρική, θυσία.
- 3 (στ. 31) **οι υπόλοιποι θεοί** του Ολύμπου, εκτός του Ποσειδῶνα, ήταν: ο Δίας και η Ήρα, η Αθηνά, ο Απόλλωνας, ο Άρης, η Άρτεμη, η Αφροδίτη, η Δήμητρα, ο Ερμής, η Εστία και ο Ήφαιστος (12 τον αριθμό).
- 4 (στ. 33) Ο **Αίγισθος** ήταν πρώτος εξάδελφος του Αγαμέμνονα. Κατά την απουσία του Αγαμέμνονα στην Τροία, ο Αίγισθος έγινε εραστής της γυναίκας του, της Κλυταιμνήστρας (βλ. τη συνέχεια στους στίχους 40-51).
- 5 (στ. 36-39) **Αλίμονο [...] γραφτό τους**: Στη δήλωσή του αυτή ο Δίας δέχεται ότι η **Μοίρα** ορίζει μερίδιο συμφορών για τον καθέναν, τονίζει όμως ότι όσοι αδικούν επαυξάνουν τις συμφορές τους ξεπερνώντας έτσι τη μοίρα τους. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις οι θεοί προειδοποιούν τους θνητούς (όπως, για παράδειγμα, τον Αίγισθο) να σταματήσουν τις ανομίες τους, γιατί τους περιμένει συμφορά· αν δεν πειθαρχήσουν, αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους και τιμωρούνται. Η δήλωση αυτή βρίσκει πολλές εφαρμογές στην *Οδύσσεια*· αποτελεί έτσι τη βασική ηθική αρχή της, το καταστατικό της, ας πούμε.
- 6 (στ. 41) **Ατρείδης**: ο γιος του Ατρέα (εδώ νοείται ο Αγαμέμνονας, γιατί Ατρείδης είναι και ο Μενέλαος).
- 7 (στ. 44) Ο **Ερμής** είναι ο αγγελιοφόρος των θεών στην *Οδύσσεια*· επωνομάζεται **αργοφονιάς**, επειδή σκότωσε τον Άργο, ένα πολυόμματο τέρας. Στον στίχο 97 λέγεται και **ψυχοπομπός**, ως οδηγός των ψυχών στον Άδη.

3. Μαρμάρινο άγαλμα του Άτλαντα. Ρωμαϊκό αντίγραφο του 2ου αι. π.Χ. (Νεάπολη, Αρχαιολ. Μουσείο)

*αὐτὰρ Ὀδυσσεύς / ἴεμενος καὶ
καπνὸν ἀποθρῶσκοντα νοῆσαι /
ἧς γαίης θανέειν ἰμείρεται
<57-9>/66-8*

Δ Δεύτερος λόγος του Δία

*τὴν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη
νεφεληγερέτα Ζεὺς <63>/73*

55 Αμέσως ανταπάντησε, τα μάτια λάμποντας, η Αθηνά:
 «Πατέρα μας των αθανάτων, Κρονίδη,⁸ των δυνατών ο παντοδύναμος,
 καλά κι όπως του ταίριαζε, εκείνος αφανίστηκε και πάει —
 την ίδια μοίρα να 'χει κι όποιος ανάλογα κριματιστεί.
 Εμένα όμως για τον Οδυσσέα φλέγεται η καρδιά μου·
 γενναίος αλλά δύσμοιρος, να βασανίζεται με τόσα πάθη,
 απ' τους δικούς του χωρισμένος, σ' ένα περιβρεχτο νησί,
 στον ομφαλό, όπως λένε, της θαλάσσης.
 60 Νησί κατάφυτο με δέντρα, και μια θεά το κατοικεί στα δώματά της·
 η θυγατέρα του Άτλαντα⁹, που η γνώμη του γυρίζει μόνο στο κακό —
 ξέρει καλά αυτός των θαλασσών τα βάθη, και πάνω του σηκώνει
 ψηλές κολόνες, να κρατούν τον ουρανό κώρια απ' τη γη.
 Η θυγατέρα του λοιπόν τον Οδυσσέα κατακρατεί, δύστυχο κι οδυρόμενο·
 65 λόγια γλυκά προφέροντας και μαλακά σαν χάρδια,
 τον θέλγει ακατάπαυστα, για να ξεχάσει την Ιθάκη. *Εκείνος όμως,
 βυθισμένος στον καημό του, να δει καπνό της πατρικής του γης ψηλά
 να ανηφορίζει, απελπισμένος εύχεται τον θάνατο.* Εσένα ωστόσο,
 Δία Ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα μείνει η βουλή σου; Ο Οδυσσέας
 70 δεν ήταν που θυσίες σου πρόσφερε στην ευρύχωρη Τροία,
 πλάι στ' αργίτικα¹⁰ καράβια;
 Πώς και γιατί τόσος θυμός γι' αυτόν, ω Δία;»
 Της αντιμίλησε¹¹ ευθύς ο Δίας, που τα σύννεφα συνάζει:¹²
 75 «Κόρη μου εσύ, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιστο!
 Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό Οδυσσέα,
 που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς,
 και στις θυσίες όλους τους άλλους τούς ξεπέρασε, όσες προσφέρονται
 στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;
 Όχι εγώ, ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος,¹³ αυτός οργίστηκε εναντίον του
 80 και στον θυμό του επιμένει για τον Κύκλωπα, γιατί του τύφλωσε
 εκείνος το μοναδικό του μάτι.

- 8 (στ. 53) **Κρονίδης** επονιάζεται ο Δίας ως γιος του Κρόνου· γιοι του Κρόνου ήταν ακόμη ο Ποσειδώνας και ο Πλούτωνας. Οι τρεις αδελφοί, μετά την εκθρόνιση του πατέρα τους, μοίρασαν τον κόσμο· και στον Δία έλαχε ο ουρανός, στον Ποσειδώνα η γη και στον Πλούτωνα ο Άδης (για τον Ποσειδώνα βλ. και το σκόλ. 13).
- 9 (στ. 61) ο **Άτλαντας** ήταν ένας από του Τιτάνες. Κατά την Τιτανομαχία πολέμησε εναντίον του Δία, και εκείνος, μετά τη νίκη του, του επέβαλε ως τιμωρία το οδυνηρό έργο που φαίνεται στους στίχους 62-63 (βλ. και την εικόνα 3). Η Αθηνά, παρουσιάζοντας τον Άτλαντα ως πατέρα της Καλυψώς, θυμίζει στον Δία τον παλιό του αντίπαλο, για να εξασφαλίσει, προφανώς, την εύνοιά του για τον Οδυσσέα, που ήταν αποκλεισμένος στο νησί της κόρης του. Στον Άτλαντα, «που ξέρει των θαλασσών τα βάθη», οφείλει το όνομά του ο Ατλαντικός Ωκεανός.
- 10 (στ. 71) **αργίτικα καράβια**: τα ελληνικά καράβια δηλαδή, γιατί ως Άργος νοείται εδώ ολόκληρη η Ελλάδα· σε άλλες όμως περιπτώσεις ως Άργος νοείται η Πελοπόννησος ή η Αργολίδα ή η ομώνυμη πόλη.
- 11 (στ. 73) **αντιμίλησε**: απάντησε, αποκρίθηκε (με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται αυτό το ρήμα στη μετάφραση Μαρωνίτη).
- 12 (στ. 73) ο **Δίας, που τα σύννεφα συνάζει**: Ο προσδιορισμός αυτός συνοδεύει συχνά το όνομα του Δία ως θεού του ουρανού και των καιρικών φαινομένων, που αρχίζουν με την πύκνωση των νεφών. Σύμβολο της δύναμής του ήταν ο κεραυνός.
- 13 (στ. 79) Οι προσδιορισμοί **της γης κυρίαρχος** και **κοσμοσειστής** (στον στ. 86) μαρτυρούν ότι στην αρχή ο Ποσειδώνας ήταν θεός της γης, γενικά (βλ. το σκόλιο 8): αυτός όριζε τη γη και προκαλούσε τους σεισμούς. Αργότερα η δικαιοδοσία του περιορίστηκε στη θάλασσα. Σύμβολο του ήταν η τρίαινα.

Για τον ισόθεο μιλώ Πολύφημο¹⁴, που η δύναμή του επιβάλλεται μεγάλη
σ' όλους τους Κύκλωπες [...].

86 Γι' αυτόν λοιπόν ο κοσμοσειστής Ποσειδών, τον Οδυσσέα,
αν δεν τον εξαφάνισε, περιπλανώμενο τον θέλει
από την πατρική του γη μακριά.

90 Τώρα ωστόσο όλοι εμείς είναι καιρός τον νόστο του να στοχαστούμε,
το πώς θα επιστρέψει. Τότε κι ο Ποσειδών θα σταματήσει την οργή του·
δεν γίνεται να αντιταχθεί στους άλλους αθανάτους,
παρά τη θέληση όλων των θεών, μόνος εκείνος να αντιμάχεται.^{15»}

Τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά:

95 «Πατέρα μας Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος,
αν, όπως λες, συγκλίνει¹⁶ πράγματι των μακαρίων η γνώμη, να επιστρέψει
στο δικό του σπίτι ο Οδυσσεύς, με τόση γνώση που κατέχει,
ας στείλουμε αμέσως τον Ερμή, ψυχοπομπό κι αργοφονιά,
στης Ωλυγίας το νησί με δίκως καθυστέρηση να βρει την καλλιπλόκαμη
νεράιδα¹⁷ και να της πει την απαράβατη εντολή μας,
100 τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα, πως πρέπει να επιστρέψει.

Όσο για μένα, κατεβαίνω τώρα στην Ιθάκη, τον γιο του
να ερεθίσω, τόλμη θα βάλω στην καρδιά του, να συγκαλέσει σε συνέλευση
τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη¹⁸

105 να απαγορεύσει τους μνηστήρες όλους, όσοι κοπαδιαστά του σφάζουν
πρόβατα και βόδια, με κέρατα στριφτά, πόδια λοξά στο βάδισμα.
Κι ακόμη στη Σπάρτη θα τον στείλω και στις μεγάλες αμμουδιές
της Πύλου, να μάθει, αν κάπου ακούσει, τον νόστο του πατέρα του —
έτσι θα κατακτήσει φήμη στους ανθρώπους, που λαμπρή θα μείνει.»

*τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα θεὰ
γλαυκῶπις Ἀθήνη <80>/93*

Η πρόταση της Αθηνάς

4. Ο Ποσειδώνας με την τριαιά του. Από αμοφόρα του 540-530 π.Χ. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη – αντίγραφο)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Οι Μοίρες

«Πολλοί λεν πως οι Μοίρες που παν να μοιράνουν το παιδί κρατούν η μεγάλη ψαλίδι, η άλλη αδράχτι και η τρίτη ρόκα με λινάρι, και μ' αυτά προσδιορίζουν πόσο θα ζήσει. Στο μοίραμα απάνου η μια με τη ρόκα γνέθει, η άλλη με τ' αδράχτι τυλίγει την κλωστή, και κάθε τυλιξιά είναι κι ένας χρόνος· όταν τελειώσει το μοίραμα, η μεγάλη με το ψαλίδι κόβει την κλωστή. Αν σπάσει η κλωστή προτού να τελειώσει το μοίραμα, παύουν κι οι Μοίρες και φεύγουν· και το παιδί θα ζήσει τόσα χρόνια, όσες τυλιξίες έχει τ' αδράχτι, και θα γίνουν όσα επροφτάσανε να τον μοιράνουν οι Μοίρες.» (Ν. Πολίτης, *Παραδόσεις Α΄*, σ. 561, εκδ. Εργάνη, Αθήνα 1965)

►► Να συσχετίσετε όσα σχετικά με τη μοίρα/«το γραφτό» λέγονται στους στίχους 36-39 και στην παραπάνω λαϊκή παράδοση και να εντοπίσετε τις διαφορές. Προσέξτε και τον διπλανό πίνακα με τη λεζάντα του.

5. Οι τρεις Μοίρες: η Κλωθώ γνέθει το νήμα της ζωής, η Λάχεσις το τυλίγει –εδώ φαίνεται να παρακολουθεί– και η Άτροπος το κόβει.
(Έργο του Μ. Αγγέλου, 1475-1564)

14 (στ. 82) Ο Κύκλωπας Πολύφημος ήταν γιος του Ποσειδώνα και της νεράιδας Θόωσας.

15 (στ. 90-92) Τότε και ο Ποσειδών [...] να αντιμάχεται: Διαφαίνεται κιόλας στην ομηρική εποχή η βασική αρχή της δημοκρατίας, η αρχή της πλειοψηφίας.

16 (στ. 95) συγκλίνει: συμφωνεί.

17 (στ. 98-99) την καλλιπλόκαμη νεράιδα: τη νεράιδα με τους ωραίους πλοκάμους/τις ωραίες πλεξίδες.

18 (στ. 103) τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη: τους μακρυμάλληδες Αχαιούς. Στην *Οδύσσεια* οι Έλληνες ονομάζονται Αχαιοί ή Αργείοι ή Δαναοί. Το όνομα Έλληνες είναι μεταγενέστερο. Εδώ πάντως πρόκειται για τους Ιθακήσιους.

Γ'. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια πρόσωπα πήραν τον λόγο στο συμβούλιο των θεών και για ποιους μίλησαν;
2. Αν ο Ποσειδώνας παρευρισκόταν στο συμβούλιο των θεών, τι νομίζετε ότι θα υποστήριζε και με ποιο επιχείρημα ο Δίας θα μπορούσε να απορρίψει την ένστασή του;
3. Προσέξετε τη δήλωση του Δία για την ευθύνη του ανθρώπου σε σχέση με τη μοίρα του (στ. 36-39), το παράδειγμα του Αίγισθου (στ. 40-51) και το σχόλιο της Αθηνάς (στ. 54-55), και απαντήστε στις εξής ερωτήσεις:
  - α. Ποια αντίληψη φαίνεται ότι έχουν οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής για τις συμφορές που τους βρίσκουν και τι δηλώνει ο Δίας σχετικά με αυτό το θέμα;
  - β. Πού φαίνεται ότι ο ομηρικός άνθρωπος αποφασίζει ελεύθερα και έχει, άρα, την ευθύνη των πράξεών του;
  - γ. Ποιον υπονοεί η Αθηνά, όταν λέει «να έχει την ίδια τύχη»;
4. Ο Αίγισθος σκότωσε τον Αγαμέμνονα και παντρεύτηκε τη γυναίκα του, την Κλυταιμνήστρα. Ο γιος του Αγαμέμνονα, ο Ορέστης, πήρε εκδίκηση σκοτώνοντας τον Αίγισθο.
  - ▶▶ Αντιστοιχίστε την τελειωμένη αυτή ιστορία της οικογένειας του Αγαμέμνονα με την ανοιχτή ακόμη ιστορία της οικογένειας του Οδυσσέα και σχολιάστε την: ο Αίγισθος αντιστοιχεί στ.....: η Πηνελόπη στ.....: ο Οδυσσέας στ..... κι ο Τηλέμαχος στ..... Οι αντιστοιχίες αυτές υποβάλλουν την ιδέα ότι όσα συνέβησαν στην οικογένεια του ..... μπορεί να .....
5. Να διακρίνετε τα σημεία που δείχνουν ότι οι αρχαίοι Έλληνες φαντάζονταν τους θεούς τους παρόμοιους με τους ανθρώπους (**θεικός ανθρωπομορφισμός**).

Αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι τους φαντάζονταν με ανθρώπινη μορφή, αλλά και ότι σκέφτονταν, αισθάνονταν, μιλούσαν και ενεργούσαν όπως οι άνθρωποι, σε ανώτερο όμως βαθμό· διαφορετική φαντάζονταν μόνο την τροφή τους (βλ. το σχόλιο 18 της 7ης Ενότητας, σελ. 54) και τους θεωρούσαν αθάνατους. Η κοινωνία τους ήταν αναπαράσταση της ανθρώπινης κοινωνίας της ομηρικής εποχής, που είχε χαρακτήρα πατριαρχικό*. Επικοινωνούσαν με τους θνητούς παίρνοντας τη μορφή κάποιου συγκεκριμένου ανθρώπου (**μεταμορφώνονταν** δηλαδή)· ή (σπανιότερα) παρουσιάζονταν με το πραγματικό τους (υποτίθεται) πρόσωπο, οπότε μιλούμε για **θεική επιφάνεια**, για αυτοπρόσωπη δηλαδή εμφάνιση του θεού· συχνά όμως γίνεται λόγος και για **αθέατη θεική βοήθεια** (ως θεική φώτιση ή συμπαράσταση κ.τ.ό.).

6. Ο ποιητής άλλοτε αφηγείται ο ίδιος σε τρίτο πρόσωπο και άλλοτε οι ήρωές του σε πρώτο πρόσωπο· ζωντανεύουν έτσι οι ήρωες μπροστά μας με τον διάλογο (ή με μονόλογο) και δραματοποιούν την αφήγηση, σαν να δίνουν παράσταση. Οι δύο αυτές **τεχνικές της αφήγησης (αφηγηματικές τεχνικές)**, η **τριοπρόσωπη** και η **πρωτοπρόσωπη/διαλογική/δραματική**, εναλλάσσονται· επικρατέστερη είναι η δεύτερη.
  - ▶▶ Μετατρέψτε τον πρωτοπρόσωπο λόγο της Αθηνάς στους στίχους 101-103 σε τριοπρόσωπο αρχίζοντας με τη φράση: Η Αθηνά είπε ότι... Τι διαπιστώνετε;
7. Ο Όμηρος προετοιμάζει συχνά τους ακροατές του για όσα θα ακολουθήσουν με διάφορους τρόπους: άλλοτε προγραμματίζει τη δράση, όπως με το ..... (στ. 97-107), άλλοτε προειδοποιεί για την εξέλιξη της δράσης, όπως για τον ..... (στ. 89-90), άλλοτε προϊδεάζει απλώς για την τύχη ορισμένων ηρώων, όπως για την τιμωρία των ..... (στ. 54-55) κτλ.

Η συστηματική αυτή προετοιμασία για τα επόμενα λέγεται **προοικονομία**. Με την αφηγηματική αυτή τεχνική το βάρος δεν δίνεται τόσο στο **τι** θα συμβεί, όσο στο **πώς** αυτό θα παρουσιαστεί.

8. Τα επίθετα είναι συχνά στα ομηρικά έπη και αποδίδουν ουσιαστικές ιδιότητες στα πρόσωπα και στα πράγματα που συνοδεύουν. Άλλοτε τονίζουν μια χαρακτηριστική τους ιδιότητα (είναι δηλαδή **χαρακτηριστικά** επίθετα, π.χ. «τον άντρα τον πολύτροπο», «ο Ξακουστός Ορέστης») και άλλοτε προβάλλουν μια εικόνα τους (είναι δηλαδή **περιγραφικά** επίθετα, π.χ. «στις θολωτές σπηλιές», «την καλλιπλόκαμη νεράιδα»).

► Ξεχωρίστε 2-3 χαρακτηριστικά επίθετα και άλλα τόσα περιγραφικά μαζί με τα ουσιαστικά που συνοδεύουν.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΙΩΣΗ

Γράψτε μία παράγραφο απαντώντας στις εξής ερωτήσεις:

α. Τι αποφασίστηκε στο πρώτο συμβούλιο των θεών;

β. Ποιο σχέδιο κατέστρωσε η Αθηνά για την εφαρμογή αυτής της απόφασης;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

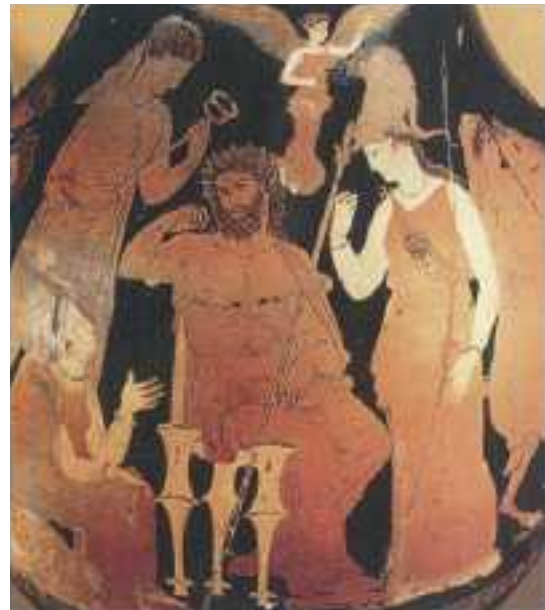
.....

.....

.....

.....

6. Η ψηλότερη κορυφή του Ολύμπου (ο Μύτικας) όπου, υποτίθεται, είχε τον θρόνο του ο Δίας.

7. Άποψη του συμβουλίου των θεών: Η θεά της δικαιοσύνης, η Θέμις, συνομιλεί με τον Δία. Δίπλα του ο Ερμής και η Αθηνά. Αγγειογραφία του 350 π.Χ. (Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ)

1. Το άγαλμα της Προμάχου Αθηνάς, που ήταν στημένο στην Ακρόπολη της Αθήνας. (Αναπαράσταση G. Stevens)

Α΄ ΚΕΙΜΕΝΟ

- ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ**
- Εφαρμογή του δεύτερου μέρους του σχεδίου της Αθηνάς
  - Φιλοξενία της θεάς από τον Τηλέμαχο

110 Είπε κι ευθύς δένει στα πόδια της τα ωραία σαντάλια,
θεσπέσια¹ και χρυσά, εκείνα που την ταξιδεύουν στη θάλασσα
και στην απέραντη στεριά ανάλαφρα, με τις πνοές του ανέμου.
Ύστερα στο χέρι κράτησε άλκιμο² κοντάρι, ακονισμένο με χαλκό,
βαρύ, θεόρατο και στιβαρό· μ' αυτό η κόρη του πανίσχυρου Διός
115 δαμάζει των γενναίων πολεμιστών τις τάξεις που της ξανάψαν τον θυμό.
Χύθηκε τότε, ακροπατώντας τις κορφές του Ολύμπου,
και βρέθηκε μεμιάς στον δήμο της Ιθάκης, να στέκει
στην εξώθυρα του Οδυσσέα, πατώντας το κατώφλι της αυλής του.
Με το χαλκό κοντάρι της στο χέρι, επήρε τη μορφή ενός ξένου·
κι ολόιδια με τον Μέντη, άρχοντα των Ταφίων,³ έπεσε πάνω στους αγέρωχους
120 μνηστήρες· που εκεί, μπροστά στις πύλες του σπιτιού, έβρισκαν
ευχαρίστηση παίζοντας τους πεσσούς,⁴ σε τομάρια βοδιών καθισμένοι,
που τα σφάζαν οι ίδιοι.
Κήρυκες⁵ και παιδόπουλα πρόθυμα τους υπηρετούσαν:
άλλοι να σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί, άλλοι να πλένουν
125 τα τραπέζια με σφουγγάρια τρυπητά και να τα στήνουν,
κάποιοι να κομματιάζουν άφθονα τα κρέατα.
Πρώτος απ' όλους ο Τηλέμαχος την είδε, ωραίος σαν θεός·
ήταν με τους μνηστήρες καθισμένους, κι όμως ταξίδευε ο νους του πικραμένος.
Έβλεπε με τα μάτια της ψυχής του τον πατέρα του ένδοξο:
130 αν ξαφνικά γύριζε πίσω· αν τους μνηστήρες πετούσε έξω απ' το παλάτι·
αν έπαιρνε ο ίδιος πάλι την αρχή στα χέρια του, και μέσα στα αγαθά του
βασίλευε σαν πρώτα...
Το όραμα αυτό ανέβαινε στον νου του, πλάι στους μνηστήρες –
κι είδε την Αθηνά. Ευθύς προς την αυλόθυρα έτρεξε, γιατί
135 τον έπιασε η ντροπή, να στέκει τόσην ώρα στην πόρτα του ένας ξένος.
Κοντά της στάθηκε, της έσφιξε το χέρι το δεξί, με τ' άλλο

Η Αθηνά από τον Όλυμπο στα ανάκτορα της Ιθάκης

2. Ο Αχιλλέας και ο Αϊάντας παίζουν πεσσούς – από αμφορέα του 6ου αι. π.Χ. (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

*οί μὲν ἄρ' οἶνον ἔμισγον ἐνὶ
κρητῆρσι καὶ ὕδωρ
<110>/124*

3. Κεφαλή εφθήβου – από κύλινδρο του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

- 1 (στ. 110) **σαντάλια θεσπέσια:** σαντάλια θεϊκά, θαυμάσια. Η μαγική ιδιότητα των σανταλιών της Αθηνάς αποτελεί για μας στοιχείο παραμυθιού, αλλά για τον ομηρικό άνθρωπο ήταν κάτι ζωντανό και αληθινό.
- 2 (στ. 112) **άλκιμο κοντάρι:** δυνατό/γερό κοντάρι· στον στίχο 113 χαρακτηρίζεται **στιβαρό:** συμπαγές, στερεό· πρόκειται για το πολεμικό δόρυ της Αθηνάς (βλ. την εικ. 1). Το **δόρυ** και το **ακόντιο** αποτελούνταν και τα δύο από κοντάρι ξύλινο με μεταλλική αιχμή, το δόρυ όμως ήταν όπλο πιο μακρύ και πιο βαρύ, σε σχέση με το ακόντιο, προορισμένο για μακρινές βολές στον πόλεμο, ενώ το ακόντιο ήταν όπλο για κοντινές αποστάσεις αλλά και αθλητικό όργανο· ακόντιο/κοντάρι κρατούσαν οι άντρες στο χέρι και σαν μπαστούνι (βλ. την εικ. 2 και τους στίχους φ 373-4, σελ. 142)· ακόντιο είναι και το **χαλκό** κοντάρι που κρατά η θεά ως Μέντης στον στίχο 118.
- 3 (στ. 119) **Τάφιοι:** Κάτοικοι της νήσου Τάφου, πιθανόν μεταξύ Ακαρνανίας και Λευκάδας· ίσως, το σημερινό Μεγανήσι.
- 4 (στ. 121) **παίζοντας τους πεσσούς:** παίζοντας με βότσαλα ένα παιχνίδι ανάλογο με το δικό μας τάβλι ή ντάμα (βλ. την εικ. 2).
- 5 (στ. 123-4) **κήρυκες:** Οι κήρυκες εδώ προσφέρουν υπηρεσία στο τραπέζι, κύριο έργο τους όμως ήταν να συγκαλούν τον λαό σε συνέλευση (βλ. και το σκόλιο 3 της 7ης Ενότητας, σελ. 51).

πήρε το χάλκινο κοντάρι της, ύστερα την προσφώνησε μιλώντας,
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:

140 «Ξένε μου, καλωσόρισες, έλα να σε φιλέψουμε κι αφού το δείπνο μας
χορτάσεις, τότε μας λες τον λόγο της επίσκεψής σου.»

Είπε και τράβηξε μπροστά· η Αθηνά Παλλάδα,⁶ λάμποντας τα μάτια,
ακολουθούσε, κι οι δυο τους μπήκαν στο μεγάλο δώμα.

145 Το δόρυ⁷ της μετέφερε, για να το στήσει σε ψηλή κολόνα,
το 'βαλε μέσα στην καλοξυσμένη θήκη, όπου και τ' άλλα δόρατα
περίμεναν, άνεργα και πολλά, του καρτερόψυχου Οδυσσέα.

Ύστερα την οδήγησε σε θρόνο να καθίσει, λεπτουργημένο κι όμορφο,
πάνω του απλώνοντας ύφασμα μαλακό, και στήριγμα στα πόδια της
έσυρε το σκαμνί.

150 Έφερε πλάι της και το δικό του στολισμένο κάθισμα,
παράμερα από τους μνηστήρες, μήπως κι ο ξένος, με τους ξιπασμένους,⁸
χάσει το κέφι του και δεν χαρεί το φαγητό·

ήθελε εξάλλου να ρωτήσει και για τον πατέρα του,
που χρόνια τώρα έλειπε στα ξένα.

155 Τότε μια παρακώρη έφερε νερό, με τ' όμορφο χρυσό λαγνί,⁹
τα χέρια τους να πλύνουν, κι έχυνε το νερό από ψηλά
σ' ένα αργυρό λεβέτι¹⁰ μετά τους έσυρε μπροστά γυαλιστερό τραπέζι,
ενώ η σεβαστή κελάρισσα¹¹ είχε την έγνοια να τους φέρει ψωμί
κι άφθονο φαγητό, ό,τι καλό τής βρέθηκε, να τους ευχαριστήσει.

160 Στα χέρια του σηκώνοντας ο τραπεζάρχης δίσκους με κρέατα
κάθε λογής, τους τα παρέθεσε, στο πλάι ακούμπησε κούπες χρυσές,
και κάθε τόσο ο κήρυκας περνούσε, γεμίζοντας κρασί τα κύπελλά τους.

Σε λίγο αγέρωχοι οι μνηστήρες μπήκαν κι αυτοί στην αίθουσα,
πήραν με τη σειρά τους θέση σε θρόνους κι αναπαυτικά καθίσματα.

165 Τότε τους έχυναν νερό στα χέρια τους οι κήρυκες,
δούλες γεμίζαν με ψωμί πλεκτά πανέρια,
έφηβοι τους κρατήρες με ποιό ξεχείλιζαν,
κι αυτοί τα χέρια τους απλώνουν στο έτοιμο τραπέζι.

Και μόνο όταν κόρεσαν τον πόθο τους με το φαΐ και το ποιό,
τραβούσε άλλα πια η ψυχή τους: τραγούδι, μουσική, χορό –
συμπλήρωμα απαραίτητο σ' ένα καλό τραπέζι.

170 Τότε κι ο κήρυκας φέρνει και δίνει την πανέμορφη κιθάρα
στού Φήμιου¹² τα χέρια, που τραγουδούσε στους μνηστήρες από ανάγκη·
έκρουσε ωστόσο τις χορδές, ψάχνοντας τον σκοπό για ωραίο τραγούδι.

Υποδοχή και φιλοξενία της θεάς

Έπεια πτερόεντα <122>/138
χαΐρε, ξείνε, <123>/139

4. Θρόνος με υποπόδιο του 8ου αι. π.Χ. (ξύλο και ασήμι) – από βασιλικό τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

Είσοδος και των μνηστήρων στο «μέγαρο»

5. Γεωμετρικός κρατήρας του 8ου αι. π.Χ. (Άργος, Αρχαιολογικό Μουσείο)

6 (στ. 141) **Παλλάδα**: Επώνυμο της Αθηνάς που ερμηνεύεται είτε ως παρθένος είτε ως η πάλλουσα το δόρυ.

7 (στ. 143) **το δόρυ της μετέφερε**: Πρόκειται για το ελαφρύ κοντάρι του «Μέντη» και όχι για το δόρυ της θεάς.

8 (στ. 150) **ξιπασμένοι (μνηστήρες)**: αλαζονικοί, υπεροπτικοί (ύπερφίαλοι, στο αρχαίο κείμενο).

9 (στ. 154) **χρυσό λαγνί**: χρυσό κανάτι (πρβλ. τα πήλινα κανάτια των εικόνων 9 και 14, πιο κάτω).

10 (στ. 156) **αργυρό λεβέτι**: ασημένια λεκάνη, βλ. την εικόνα 15, στη σελ. 30· (πρβλ. λέβητας, π.χ., ο λέβητας της κεντρικής θέρμανσης).

11 (στ. 157) **σεβαστή κελάρισσα**: έμπιστη υπηρέτρια που είχε την ευθύνη για τα τρόφιμα και τα ποτά του σπιτιού, που αποθηκεύονταν στο κελάρι (υπόγεια συνήθως αποθήκη)· σήμερα λέγεται οικονόμος.

12 (στ. 172) **Φήμιος (<φήμη)**: ο περίφημος αοιδός που τραγουδούσε για τους μνηστήρες στα ανάκτορα της Ιθάκης από ανάγκη.

6. Συμπόσιο. Τοιχογραφία του 480 π.Χ. από τάφο της Κάτω Ιταλίας. (Μουσείο Paestum)

7. Μελανόμορφη κύλικα – τέλος του 6ου αι. π.Χ. (Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ι. Τα ακόλουθα αποσπάσματα δείχνουν την υποδοχή και τη φιλοξενία του Τηλέμαχου στην Πύλο και στη Σπάρτη. Αφού τα διαβάσετε, ερευνήστε αν επαναλαμβάνεται η ίδια περίπου εθιμοτυπία* με εκείνη που είδαμε στην υποδοχή και στη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη στην Ιθάκη:

- εγκάρδια υποδοχή και πρόσκληση σε γεύμα (134-139),
- εξαιρετικές περιποιήσεις (143-161),
- μετά το γεύμα, ερωτήσεις για την ταυτότητα του ξένου (139-140),
- λουτρό και ανταλλαγή δώρων, που θα προταθούν στο τέλος της φιλοξενίας (σ 344-353).

α. Ο Τηλέμαχος και ο «Μέντορας»¹³ φτάνουν στην παραλία της Πύλου, όπου ο Νέστορας¹⁴ πρόσφερε θυσία στον Ποσειδώνα (ραψ. γ 34-78/<31-70>)

35 Έφτασαν στων Πυλίων τη σύναξη, πλησίασαν τους θρόνους
όπου ήταν καθισμένοι με τους γιους του ο Νέστορας· γύρω του
οι εταίροι* ετοίμαζαν το γεύμα, έψηναν κρέατα, άλλα τα σούβλιζαν.
Μόλις είδαν τους ξένους, έτρεξαν όλοι προς το μέρος τους,
τους έτειναν το χέρι για το καλωσόρισμα, τους προσκαλούσαν
να καθίσουν.

40 Πρώτος ο γιος του Νέστορα Πεισίστρατος, που βρέθηκε κοντύτερα,
τους έσφιξε το χέρι, και των δυο, τους πήγε στο τραπέζι,
τους κάθισε στην αμμουδιά της θάλασσας πάνω σε μαλακές προβιές,
ανάμεσα στον αδελφό του Θρασυμήδη / και στον καλό πατέρα του.¹⁵

45 Τους πρόσφερε κομμάτι από τα σπλάχνα, τους κέρασε κρασί
με τη μαλαματένια κούπα [...].

75 Όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ, για το πιστό,
τον λόγο πήρε μεταξύ τους πρώτος ο [...] Νέστωρ:
«Είναι νομίζω η καλύτερη στιγμή τώρα να τους ρωτήσουμε,
που χάρηκαν το φαγητό οι ξένοι, να μάθουμε ποιοι τέλος πάντων είναι. [...]»
[Προς το τέλος της επίσκεψης ο Τηλέμαχος δέχεται λουτρό, γ <464-5>.]

8. Χρυσό μυκηναϊκό κύπελλο από τάφο στο Βαφειό της Λακωνίας. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

9. Πήλινο κανάτι μινωικής εποχής από τις ανασκαφές της Θήρας.

13 Ο Μέντορας ήταν φίλος του Οδυσσέα και σ' αυτόν ο βασιλιάς της Ιθάκης είχε εμπιστευτεί το σπιτικό του, όταν έφευγε για την Τροία. Με τη μορφή του Μέντορα η Αθηνά συνόδευσε τον Τηλέμαχο στο ταξίδι του για τη Σπάρτη.

14 Ο Νέστορας ήταν βασιλιάς της μυκηναϊκής Πύλου.

15 Οι στίχοι 43 και 44 ενώθηκαν, γι' αυτό χωρίζονται με μια πλάγια γραμμή (/). Η ένωση στίχων γίνεται, όπου είναι ανάγκη, για εξοικονόμηση χώρου.

β. Ο Τηλέμαχος, συνοδευόμενος από τον Πεισίστρατο, τον γιο του Νέστορα, φτάνουν στο παλάτι του Μενέλαου στη Σπάρτη (δ 23/<20> κ.ε.)

Αυτοί, δυο ξένοι, στο πρόθυρο του παλατιού σταματημένοι με τ' άλογά τους, γενναίος ο Τηλέμαχος, λαμπρός ο γιος του Νέστορα.

25 Πρόλαβε όμως και τους είδε ο Ετεωνέας,
ακόλουθος του τιμημένου Μενελάου με κύρος,
που τρέχοντας επέρασε τις κάμαρες του παλατιού για να τους αναγγείλει στον βασιλέα, ποιμένα του λαού του.

Στάθηκε πλάι του, του μίλησε, και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:

30 «Κάποιοι, δυο ξένοι, αρχοντικέ Μενέλαε [...].

32 Και τώρα πες μου, να τους ξεπεζέψουμε τα γρήγορα άλογα,
ή να τους ξαποστείλουμε να παν αλλού, αν άλλος ήθελε να τους φιλέψει.»

Αλλά ο ξανθός Μενέλαος τον αποπήρε με βαριά αγανάκτηση:

35 «Ετεωνέα, του Βοήθου γιε, δεν ήσουν άλλοτε τόσο μωρός
στο παρελθόν· μα να που τώρα ανόητα μιλάς, σαν άμυαλο παιδί. [...]

39 [...] Λύσε λοιπόν

40-41 των ξένων τ' άλογα και πέρασέ τους μέσα να χαρούν / το φαγοπότι μας.» [...]

48 Όταν τους πέρασαν στο θείο παλάτι, έμειναν έκθαμβοι [...].

52 Κι αφού τη χάρηκαν τα μάτια τους την τόση ομορφιά,
επήγαν στους γυαλιστερούς λουτήρες να λουστούν. [...]

56 ύστερα τους οδήγησαν σε θρόνους, να καθίσουν
πλάι στον Μενέλαο, τον γιο του Ατρέα.

Αμέσως μια θεραπαινίδα, κρατώντας πάγκαλο χρυσό κανάτι,

από ψηλά τούς έχυνε νερό σ' ένα λεβέτι ασημωμένο,

60 τα χέρια τους να νίψουν· μετά τους έστρωσε καλόξυστο τραπέζι.

Όπου η σεμνή κελάρισσα τους έφερε μπροστά
φαγώσιμα πολλά, θέλοντας να τους ευχαριστήσει.

Και να κι ο τραπεζάρης, ανεμίζοντας πινάκια με κρέατα κάθε λογής,
τα πρόσφερε, κι έβαλε πλάι τους μαλαματένιες κούπες.

65 Τότε ο ξανθός Μενέλαος τους δεξιώθηκε μ' αυτά τα λόγια:

«Πιάστε ψωμί για καλωσόρισμα· κι όταν γευτείτε και χορτάσετε

το δείπνο, τότε θα σας ρωτήσουμε τους δυο

να πείτε ποιων ανθρώπων είσατε οι βλαστοί· [...].»

[Ο Μενέλαος όμως δεν θα προλάβει να τους ρωτήσει, καθώς η Ελένη θα αναγνωρίσει τον Τηλέμαχο από την ομοιότητα που έχει με τον πατέρα του· έτσι, τον ρωτάει μόνο:]

347 «Γενναίε Τηλέμαχε, ποια ανάγκη σ' έφερε στα μέρη μας [...]; [...].»

[Πριν φύγει από τη Σπάρτη ο Τηλέμαχος, στη ραψωδία ο <75> κ.ε., δέχεται πολύτιμα δώρα από τον Μενέλαο και την Ελένη.]

13. Κορινθιακό πινάκιο/πίατο του 6ου αιώνα π.Χ.
(Από τις ανασκαφές του 1930 στην Ιθάκη)

10. Θρόνος με επένδυση ελεφαντοστού από τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου – 8ος αι. π.Χ.
(Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

11. Πήλινος λουτήρας από το ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο.

12. Χαμηλό κάθισμα. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 6ου αιώνα π.Χ.
(Οξφόρδη, Μουσείο Ashmolean)

2. [Τραγούδι της Ξενιτιάς]

- Καρδιά, με δεκαοκτώ κλειδιά τι στέκεις κλειδωμένη;
Για δε γελάς, για δε γλεντάς, για δε χαροκοπιέσαι; (= γιατί δεν διασκεδάζεις;)
- Τι να σας πω, τι να σας πω, τι να σας κουβεντιάσω;
Τα χέρια που με κλείδωσαν είν' μακριά στα ξένα. (Γ. Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, Αθήνα 1966)

► Αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στην ψυχική κατάσταση του Τηλέμαχου και του ήρωα του δημοτικού τραγουδιού της Ξενιτιάς.

Γ'. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς παρουσιάζεται η κατάσταση στα ανάκτορα της Ιθάκης τώρα που ο Οδυσσεύς απουσιάζει;
2. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα που βοηθούν στα γεύματα Αθηνάς-Τηλέμαχου και μνηστήρων με τις υπηρεσίες που προσφέρει το καθένα: π.χ.: οι κήρυκες ετοιμάζουν και σερβίρουν το κρασί (στ. 123-124, 161), χύνουν νερό στα χέρια (στ. 164)· ένας κήρυκας δίνει την κιθάρα στον Φήμιο (στ. 171-172)·
3. α. Πώς παρουσιάζονται οι μνηστήρες στην Ενότητα αυτή; (με βάση τους προσδιορισμούς που τους αποδίδονται και όσα λέγονται γι' αυτούς στους στίχους 119-126, 150-151, 162-172).
β. Ποια σημεία ενοχοποιούν τους μνηστήρες και μας προϊδεάζουν έτσι για την τύχη τους;
4. Πώς παρουσιάζεται ο Τηλέμαχος στους στίχους 127-153;
5. Να διακρίνετε τις σκηνές της Ενότητας (δίνοντας έναν τίτλο στην καθεμιά) και τις εικόνες μιας σκηνής. Λάβετε όμως πρώτα υπόψη σας τα εξής σχετικά:

Με τον όρο **εικόνα**, στη λογοτεχνία, εννοούμε την περιγραφή που προκαλεί στον αναγνώστη ή στον ακροατή την εντύπωση ότι βλέπει μπροστά του αυτό που περιγράφεται (π.χ., την υποδοχή της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο, 136-137). Εικόνες είναι κυρίως οι οπτικές, αυτές δηλαδή που περνούν από τα μάτια μας, όταν διαβάζουμε ή ακούμε ένα λογοτεχνικό κείμενο, εικόνες όμως λέμε κι αυτές που ερεθίζουν τις άλλες αισθήσεις μας (την ακοή, την όσφρηση κτλ.), οπότε (αντίστοιχα) τις χαρακτηρίζουμε ακουστικές, οσφρητικές κτλ.· για παράδειγμα, από τον στίχο 124 έχουμε και ακουστική εικόνα. Ο όρος **σκηνή** είναι έννοια ευρύτερη: παρουσιάζει ένα μέρος της δράσης που έχει ενότητα, μπορεί όμως να περιλαμβάνει περισσότερες από μία εικόνες, όπως, λόγου χάρη, ο αύλειος χώρος του παλατιού (116-142). Βασικά κριτήρια για τη διάκριση των σκηνών είναι: α. η αλλαγή τόπου, β. η αλλαγή προσώπων, γ. η αλλαγή τόπου και προσώπων, δ. η διαφοροποίηση του χρόνου.

14. Κανάτι της 2ης χιλιετίας π.Χ. από τη Λάπηθο της Κερύνειας. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

15. Επάργυρος λέβητας – 7ος αι. π.Χ. (Ρώμη, Βίλα Τζούλια)

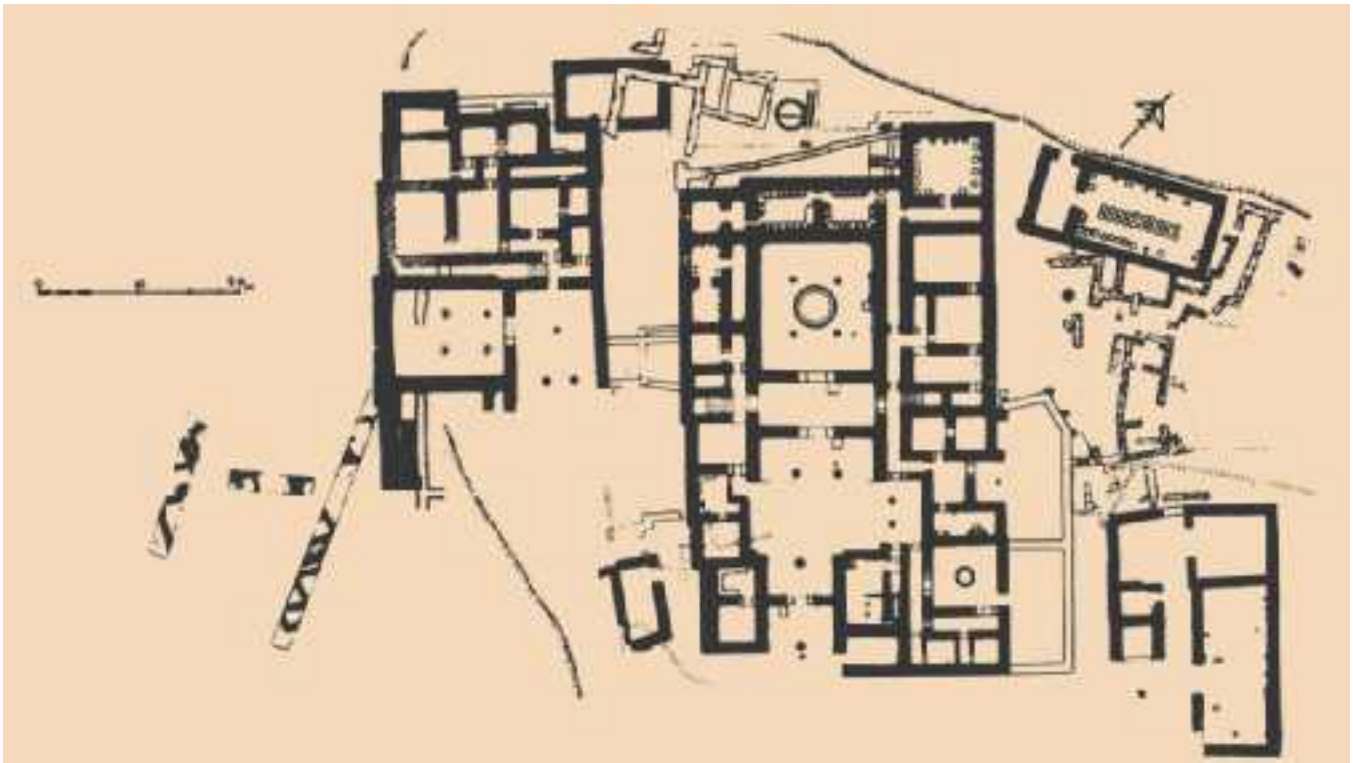
6. Διαθεματική δραστηριότητα: Η φιλοξενία διαχρονικά* – Ενδεικτικές υποενότητες:

- α. Η φιλοξενία στο πλαίσιο της *Οδύσσειας*: θεσμός με ορισμένη εθιμοτυπία· εφαρμογές (στην Ιθάκη, στην Πύλο, στη Σπάρτη, στην Ωγυγία, στη Σχερία, στο καλύβι του Εύμαιου)· έπιπλα και σκεύη που χρησιμοποιούνται· σχέση ξενιστή και ξένου κτλ.
- β. Η φιλοξενία σε άλλα κείμενα (π.χ. Z 119-236) και σε άλλα έθνη.
- γ. Η φιλοξενία στην καθημερινή ζωή: η παροιμιώδης ελληνική φιλοξενία αλλά και οι επιφυλάξεις απέναντι στον άγνωστο επισκέπτη, τις οποίες επιβάλλουν οι κοινωνικές εξελίξεις τα τελευταία χρόνια κτλ.

Για την εργασία αυτή, θα χρειαστεί να συνεργαστείτε με τον/τη φιλόλόγό σας, που θα σας υποδείξει πώς να εργαστείτε, ατομικά ή ομαδικά, πού θα βρείτε στοιχεία σχετικά με τη φιλοξενία, εκτός από την *Οδύσσεια*· να αξιοποιήσετε και δικές σας εμπειρίες, αλλά και γνώσεις που έχετε αποκτήσει από εξωσχολικά βιβλία, να ρωτήσετε τους δικούς σας κτλ.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Αναδιηγηθείτε με λίγα λόγια την υποδοχή και τη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντης από τον Τηλέμαχο, με βάση τους στίχους 133-161.

16. Κάτοψη του μυκηναϊκού ανακτόρου της Πύλου, που οικοδομήθηκε τον 13ο αι. π.Χ.

- Δείτε στη σελίδα 33 του βιβλίου σας *Αρχαία Ιστορία* τον πυρήνα του μυκηναϊκού ανακτόρου, που επονομαζόταν **μέγαρο**, και εντοπίστε τον στο παραπάνω ανακτορικό συγκρότημα. Να διακρίνετε ακόμη την εξώθυρα, την αυλή και τις πύλες, που αναφέρονται στους στίχους 117-120.

1. Κεφαλή Αθηνάς.
Σχέδιο του Κ. Παρθένη, 1878-1967.

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Διάλογος του Τηλέμαχου με την Αθηνά-Μέντη, που προβάλλει:

- τα προβλήματα του Τηλέμαχου
- τις προσπάθειες της Αθηνάς να τον ενθαρρύνει και να τον πείσει να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού

175 Την ίδια ώρα ο Τηλέμαχος γύρισε να μιλήσει στη γλαυκόματη¹ Αθηνά, γέροντας το κεφάλι προς το μέρος της, να μην τον πάρουν είδηση οι άλλοι:
«Καλέ μου ξένε, θα με παρεξηγήσεις αν γυμνή τη σκέψη μου σου πω; Το μέλημά τους, ξένε, είναι αυτά που βλέπεις: κιθάρα και τραγούδι, εύκολο μέλημα, αφού ατιμώρητοι ρημάζουν ξένα αγαθά·

180 ενός που τα λευκά του οστά, κάπου αφημένα στη σιερίά, τα σάπισε η νεροποντή, ή και το κύμα τα παρασύρει του πελάγου. Αν όμως στην Ιθάκη γύριζε εκείνος, αν μπρος στα μάτια τους τον έβλεπαν· όλοι τους λέω πως θα ύψωναν ευχή, πόδια να είχαν ελαφρότερα,² παρά να τους βαραίνει ο πλούτος με μαλάματα και ρούχα. Μα τώρα αυτός αφανισμένος, όπως αφανίστηκε, με θάνατο άσχημο,

185 δεν άφησε σ' εμάς καμιά παρηγοριά κι ελπίδα, αν κάποιος από τους θνητούς στη γη που κατοικούμε ισχυριστεί πως θα γυρίσει· του γυρισμού του η μέρα χάθηκε και πάει.

Όμως εσύ αποκρίσου σ' ό,τι κι αν σε ρωτήσω, καθαρά και ξάστερα: 189-90 ποιος είσαι κι από πού; [...] / με ποιο καράβι εδώ μας ήλθες; [...]

193-94 [...] έρχεσαι πρώτη φορά στα μέρη μας, / ή μήπως είσαι φίλος πατρικός.

195 Γιατί κι άλλους πολλούς αυτό το σπίτι καλωσόρισε, αφού κι εκείνος ήταν κοσμογυρισμένος.»

Ανταποκρίθηκε, τα μάτια λάμποντας, αμέσως η θεά Αθηνά:
«Πρόθυμα κι ακριβώς, όσα ζητάς να μάθεις, θα σου πω: 200 Μέντης το όνομά μου, γιος του εμπειροπόλεμου Αχιλλάου, ο ίδιος τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνώ· εδώ μ' ένα καράβι και συντρόφους έφτασα, έτοιμος να ανοικτώ στο μπλάβο³ πέλαγος, πηγαίνοντας σ' αλλόγλωσσους ανθρώπους, στην Τεμέσα⁴ γυρεύω ν' ανταλλάξω σίδηρο γυαλιστερό που φέρνω, με χαλκό⁵ κι όσο για το καράβι μου, με περιμένει κάπου εκεί στα χτήματα, έξω από την πόλη, στο λιμάνι Ρείθρο,

205

Ο Τηλέμαχος εξηγεί την κατάσταση του παλατιού και ζητεί πληροφορίες

2. Ο Οδυσσεύς σε χάλκινο νόμισμα της Ιθάκης (4ος αι. π.Χ.).

τοῦ δ' ὄλετο νόστιμον ἦμαρ
<168>/187

Η Αθηνά-Μέντης παρουσιάζεται σαν φίλος πατρικός

- 1 (στ. 174) **γλαυκόματη/γλαυκῶπις:** (η Αθηνά) με τα γλαυκά μάτια, τα μάτια που εκπέμπουν λάμψη, τα αστραφτερά, όπως τα μάτια της γλαύκας (δηλαδή της κουκουβάγιας), του πουλιού που ήταν σύμβολο της Αθηνάς. Αυτό υποδηλώνει η συνήθης απόδοση αυτού του επιθέτου με τη φράση **τα μάτια λάμποντας** (στη μετάφραση Μαρωνίτη, στ. 197 για παράδειγμα).
- 2 (στ. 182) **πόδια να είχαν ελαφρότερα:** για να μπορούν να φύγουν γρήγορα.
- 3 (στ. 202) **μπλάβο πέλαγος:** βαθυγάλαζο πέλαγος, που έχει δηλαδή σκούρο μπλε χρώμα.
- 4 (στ. 203) **Τεμέσα/Τεμέση:** πόλη φημισμένη για τα ορυχεία χαλκού που είχε· ίσως η Ταμασσός της Κύπρου.
- 5 (στ. 203-4) **γυρεύω ν' ανταλλάξω σίδηρο [...] με χαλκό:** Η Αθηνά-Μέντης παρουσιάζεται σαν έμπορος που ανταλλάσσει μέταλλα. Ας σημειωθεί ότι στην ομηρική εποχή δεν είχαν ακόμη εφευρεθεί τα νομίσματα και το εμπόριο γινόταν με ανταλλαγή προϊόντων (**ανταλλακτικό εμπόριο:** ένας βασικός οικονομικός θεσμός της προνομισματικής εποχής).

3. Η Αθηνά σε αργυρό αθηναϊκό νόμισμα του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

οὐ γὰρ πω τέθνηκεν ἐπὶ
χθονὶ δῖος Ὀδυσσεύς
<196>/217-8

4. Γλαύκα. (Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ πῖο πάνω νομίσματος)

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Τηλέμαχου

κάτω ἀπ' το δασωμένο Νήιο.⁶
 Ναι, καμαρώνουμε πως εἴμαστε ἀμοιβαῖοι φίλοι,⁷ γονικοί κι ἀνέκαθεν —
 πήγαινε, ἀν θέλεις, νὰ ρωτήσεις τὸν ἀνδρεῖο Λαέρτη⁸, γέροντα πια,
 210 που τώρα ἀκούω δὲν κυκλοφορεῖ σαν ἄλλοτε στὴν πόλη·
 ἀποτραβήχτηκε στὰ χτήματα, βαρὺς ἀπὸ τὰ βάσανα
 214 καὶ μόνος, με μὴ γερόντισσα που τὸν υπηρετεῖ· [...].
 215 Καὶ νὰ 'με τώρα· ἡ φήμη μ' ἔφερε⁹
 πως βρίσκεται ὁ πατέρας σου κιόλας στὴν πόλη —
 φαίνεται ὅμως οἱ θεοὶ τοῦ φράζουνε τὸν δρόμο ἀκόμη.
 Ὡστόσο ὁ θεῖος¹⁰ Ὀδυσσεύς δὲν πέθανε, καὶ δὲν τὸν σκέπασε
 τῆς γῆς τὸ κῶμα· εἶναι, πιστεύω, ζωντανός, κι ἂς ἐμποδίζεται
 222 στὴ μέση τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους [...].
 Ἄκουσε ὅμως τώρα τὴ μαντεία μου, ὅπως μέσα στον νοῦ μου
 τὴν ξυπνοῦν οἱ ἀθάνατοι κι ὅπως νομίζω πως θὰ γίνηι —
 225 δὲν ἰσχυρίζομαι πως εἶμαι μάντης¹¹, μήτε καὶ καλοξέρω νὰ ἐξηγήσω
 τὰ σημάδια τῶν πουλιῶν, κι ὅμως:
 πολὺν καιρὸ ἀκόμη δὲν θὰ μείνει ἐκεῖνος μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ·
 ἔστω κι ἀν τὸν κρατοῦν στὰ σίδερα,
 θὰ βρεῖ τὸν τρόπο νὰ γυρίσει, αὐτὸς που εἶναι πολυμήχανος.¹²
 Μὰ τώρα ἀπάντησε στὸ ἐρώτημά μου καὶ μίλησέ μου εἰλικρινά:
 230 ἀν, ἓνα τέτοιο παλικάρι, εἶσαι τοῦ Ὀδυσσεύα, ὁ δικός του γιος·
 231-32 ἀπίστευτο πῶς μοιάζεις στὸ πρόσωπο καὶ στὰ ὄμορφα σου μάτια / ἐκείνου [...].»
 236 Τῆς ἀντιμίλησε ὁ Τηλέμαχος με φρόνηση καὶ γνώση:
 «Δὲν θὰ σου κρύψω, ξένη, τίποτε, τὴ σκέψη μου θὰ φανερώσω·
 238-39 ἡ μάνη μου ἰσχυρίζεται πως εἶμαι γέννημα δικό του, ὅμως / ἐγὼ δὲν ξέρω· [...].
 241 Ἄμποτε νὰ 'μουν ἐνὸς ἄλλου ὁ γιος, καλόμοιρου,
 που τὰ γεράματα τὸν βρίσκουν μέσα στ' ἀγαθὰ του.¹³
 τώρα φαντάσου, ὁ πῖο δυστυχισμένος που γεννήθηκε σ' αὐτὸν τὸν κόσμον,
 αὐτὸς που λένε πως με γέννησε [...].»

6 (στ. 206) **δασωμένο Νήιο**: βουνό τῆς Ἰθάκῆς (βλ. τὸν χάρτη τῆς Ἰθάκῆς στὴ σελ. 4).

7 (στ. 207) **εἴμαστε ἀμοιβαῖοι φίλοι**: Ἡ Αθηνά παρουσιάζεται στὸν Τηλέμαχο καὶ σαν φίλος πατρικός· βλέπουμε ἔτσι μὴ φιλικὴ σχέση που θεμελιωνόταν σὲ συνθήκες φιλοξενίας καὶ κληροδοτοῦνταν ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί. Ἡ **φιλοξενία** δηλαδὴ ἦταν ἓνας ἀναγκαῖος κοινωνικός θεσμός γιὰ τὴν προστασία τῶν ξένων σὲ ἐποχές που ἡ συγκοινωνία δὲν ἦταν εὐκόλη οὔτε ὑπῆρχε ὑποδομὴ γιὰ διαμονὴ σὲ ἄλλη πόλη ἢ χώρα. Ἡ σπουδαιότητα τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ υποδηλώνεται ἀπὸ τὴ σύνδεσή του με τὴ θρησκεία· τοὺς ξένους δηλαδὴ τοὺς προστάτευε ὁ Δίας (ὁ Ξένιος Δίας). Ἦταν, ἔτσι, ἠθικὴ υποχρέωση ὅλων ἡ προσφορά φιλοξενίας.

8 (στ. 208) **Λαέρτης**: Ὁ πατέρας τοῦ Ὀδυσσεύα, ὁ ὁποῖός ζεῖ, ὅπως ἀναφέρεται στὸς στίχους 208-211.

9 (στ. 214) **ἡ φήμη μ' ἔφερε** (ἐδῶ με τὴν ἐξῆς σημασία): ἡ διάδοση, μὴ ἀνεξακριβωτὴ πληροφορία, μ' ἔφερε.

10 (στ. 217) **θεῖος/δῖος** (< Ζεὺς-Διός): προσδιορισμὸς ξεχωριστῶν ἠρώων (βλ. καὶ τὸ σκόλιο II τῆς 1ης Ἐνότητας, σελ. 19).

11 (στ. 224) **μάντης**: Ὁ μάντης, σύμφωνα με τὴν ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς, εἶχε τὸ χάρισμα νὰ προλέγει τὸ μέλλον βασιζόμενος σὲ (θεϊκὰ) σημάδια, ὅπως τὸ πέταγμα καὶ οἱ κραυγὲς τῶν πουλιῶν, ἢ καὶ χωρὶς σημάδια. Ἦταν λοιπὸν ἓνας περιζήτητος επαγγελματίας. Μαντικὲς ἰκανότητες ὅμως ἐκδήλωναν καὶ ἀπλοῖ ἀνθρώποι.

12 (στ. 228) **θὰ βρεῖ [...]** **πολυμήχανος**: Ἐδῶ υπογραμμίζεται ὁ **ἀνθρωποκεντρικός*** χαρακτήρας τῆς *Ὀδύσσειας*.

13 (στ. 241-2) **Ἄμποτε [...]** **ἀγαθὰ του**: Προβάλλει ἐδῶ τὸ ἰδανικό τῆς εὐτυχισμένης ζωῆς ὡς τὰ γηρατειά· στὸς στίχους 263-266 ὅμως προβάλλει καὶ τὸ ἠρωικό ἰδανικό τοῦ τιμημένου θανάτου τοῦ ἥρωα, που ἀφήνει δόξα καὶ στὸν γιο του. Οἱ ἀξίες αὐτῆς τῆς ζωῆς ἐναλλάσσονται κατὰ τὴ μετατρικὴ ἐποχὴ, ἀνάλογα με τὴν συνθήκες τῆς στιγμῆς.

- 246 Τότε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε:
«Όχι, δεν το νομίζω πως οι θεοί έχουν ορίσει τη γενιά σου
ανώνυμη στο μέλλον, αφού σε γέννησε τέτοιοι που είσαι η Πηνελόπη.¹⁴
Και τώρα κάτι άλλο πες μου, ειλικρινά·
- 250 τι γλέντι είναι αυτό; τι σόι συνάθροιση; ποια η δική σου
υποχρέωση; καμιά γιορτή; ή μήπως γάμος; Πάντως δεν πρόκειται για γεύμα
εταιρικό¹⁵ γιατί πολύ ξεδιάντροποι μου φαίνονται και ξιπασμένοι,
έτσι που τρων αυτοί και πίνουν στο παλάτι· θα αγανακτούσε ασφαλώς,
τα τόσα αίσχη βλέποντας, αν κάποιος κατά τύχη ερχόταν,
- 255 φτάνει να ήταν συνετός.»
- Της αποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμος πάντα και με γνώση:
«Αφού τέτοια ερωτήματα μου θέτεις, γυρεύοντας εξήγηση —
ήταν ένας καιρός που αυτό το σπίτι είχε την τύχη του στα πλούτη,
στις τιμές, όσο εκείνος κατοικούσε αυτή τη χώρα.
- 260 Αλλά βουλήθηκαν αλλιώς κάποιοι θεοί, βάζοντας το κακό στον νου τους,
και τώρα εκείνον άφαντον τον έκαναν, παρά κανέναν άλλον.
Αν έβρισκε τον θάνατο, δεν θα 'ταν ο καημός μου τόσος,
αν είχε σκοτωθεί στην Τροία εκεί, με τους συντρόφους του στο πλάι,
ή, με το τέλος του πολέμου, ξεψυχούσε στων δικών τα χέρια·
- 265 τότε οι Παναχαιοί θα τον τιμούσαν τύμβο¹⁶ υψώνοντας,
και για κληρονομιά στον γιο του θ' άφηνε μεγάλη δόξα.
Μα να που τώρα ανήκουστον τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες,¹⁷
κι εξαφανίστηκε, χωρίς κανείς να μάθει πού και πώς,
αφήνοντας σ' εμένα οδυρμούς κι οδύνες.
- 270 Αλλά δεν κλαίω, δεν στενάζω εκείνον μόνο,
αφού μου δώσαν οι θεοί πρόσθετα και μεγάλα βάρη:
όσοι τριγύρω στα νησιά αρχηγεύουν, οι πρώτοι
στο Δουλίχιο, στη Σάμη¹⁸ και στη δασωμένη Ζάκυνθο,
κι άλλοι, ρηγόπουλα στον βράχο της Ιθάκης,
- 275 όλοι τους έγιναν της μάνας μου μνηστήρες και μας μαδούν το σπιτικό·
εκείνη μήτε τον φριχτό τους γάμο αρνεΐται, μήτε και βρίσκει δύναμη
να δώσει τέλος στην υπόθεση· στο μεταξύ οι μνηστήρες
αρπάζουν και ρημάζουν τα αγαθά μου — σε λίγο
θα κατασπαράξουνε κι εμένα.»

Η Αθηνά ζητεί πρόσθετες εξηγήσεις

ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστὶν
<226>/251-2

Ο Τηλέμαχος εκθέτει τα προβλήματά του

5. Ο τύμβος του Μαραθώνα προς τιμήν των Αθηναίων που έπεσαν στην ομώνυμη μάχη το 490 π.Χ.

6. Άρπυιες με χέρια-λαβές. Αγγειογραφία του 7ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο - αντίγραφο)

- 14 (στ. 247-8) **Όχι, δεν το νομίζω [...]** η Πηνελόπη: Το νόημα των δύο αυτών στίχων: η γενιά σου έχει εξασφαλίσει το καλό της όνομα, λόγω της δικής σου υπεροχής.
- 15 (στ. 251-2) **γεύμα εταιρικό:** γεύμα συντροφικό, στο οποίο συνεισφέρουν όλοι όσοι συμμετέχουν.
- 16 (στ. 265) **θα τον τιμούσαν τύμβο υψώνοντας:** Ο τύμβος ήταν σωρός από χώμα που υψωνόταν πάνω στον τάφο ενός ή περισσότερων νεκρών· π.χ. ο τύμβος του Μαραθώνα (βλ. την εικόνα 5 πιο πάνω). Το έθιμο αυτό διασώζεται μέχρι τώρα στη συνήθεια να ρίχνουν λίγο χώμα στον λάκκο του νεκρού όσοι παρευρίσκονται στην ταφή του.
- 17 (στ. 267) **τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες:** Οι Άρπυιες ήταν φερωτές δαιμονικές θεότητες της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, προσωποποίηση των θυελλωδών ανέμων (βλ. την εικ. 6): σ' αυτές απέδιδαν την εξαφάνιση ανθρώπων που χάνονταν χωρίς να αφήνουν ίχνη. Στη νεοελληνική μυθολογία έχουν διασωθεί ως **Ανεμικές** ή **Αερικά**.
- 18 (στ. 273) **Δουλίχιο [...]** Σάμη: το Δουλίχιο μπορεί να είναι η Λευκάδα, ενώ Σάμη φαίνεται πως είναι η Κεφαλλονιά, μια πόλη της οποίας σήμερα ονομάζεται Σάμη. Πρόβλημα υπάρχει ακόμη και για την ταύτιση της ομηρικής Ιθάκης με τη σημερινή.

280 Του αντιμίλησε με πάθος η Αθηνά Παλλάδα:
 «Αλίμονο κι αλήθεια, μακριά σου χρόνια ατέλειωτα, πόσο
 ο Οδυσσέας σου λείπει! Που θα μπορούσε, τιμωρός, το χέρι
 να σηκώσει στους αναίσχυντους μνηστήρες.
 Γιατί, αν τώρα ερχόταν και στην εξώθυρα του παλατιού στεκόταν,
 285 με περικεφαλαία, την ασπίδα και τα δυο του δόρατα,
 ίδιος στην όψη, σαν την πρώτη εκείνη μέρα που τον είδα εγώ
 στο σπίτι μας, να πίνει και να ευφραίνεται. [...]
 294 Αν με την ίδια όψη ο Οδυσσέας έπεφτε στους μνηστήρες,
 295 ο θάνατός τους λέω δεν θ' αργούσε, πικρός ο γάμος θα τους έβγαине.
 Όμως αυτά, όπως και να 'ναι, οι θεοί τ' αποφασίζουν,
 αν πίσω εκείνος θα γυρίσει εκδικητής, ή μήπως κι όχι,
 στο παλάτι του. Εσένα τώρα συμβουλεύω να σκεφτείς,
 να βρεις τον τρόπο, και να διώξεις απ' το σπίτι τους μνηστήρες.
 300 Άκου λοιπόν τι θα σου πω, και βάλε το καλά στον νου σου:
 αύριο κιόλας, καλώντας σε συνέλευση¹⁹ τους τίμιους Αχαιούς,
 σ' όλους μπροστά εξηγήσου, κι ως είναι μάρτυρές σου οι θεοί·
 δώσε διαταγή για τους μνηστήρες, πως πρέπει
 να ξεκουμπιστούν, να παν στα σπίτια τους· ύστερα η μάνα σου,
 305 αν η καρδιά της φλέγεται για νέο γάμο, πίσω ας γυρίσει
 στο παλάτι του πατέρα της, αυτός έχει και δύναμη και πλούτη·
 εκεί ας της ταιριάζουνε τον γάμο, και να της ετοιμάσουνε
 γενναία προικιά, όσα στη θυγατέρα τους αρμόζουν, να τη συνοδεύσουν.
 Για σένα πάλι, έχω άλλη συμβουλή, φρόνιμη αν σ' αυτή υπακούσεις:
 310 καράβι σήκωσε, το πιο γερό, μ' είκοσι κωπηλάτες,
 και πήγαινε να μάθεις νέα του πατέρα σου, αν κάποιος
 άνθρωπος θνητός κάτι θα έχει να σου πει· [...].
 315 Πρώτα να πας στην Πύλο, ρωτώντας τον σεβάσμιο Νέστορα,
 ύστερα συνεχίζεις για τη Σπάρτη, να δεις και τον Ξανθό Μενέλαο,
 που τελευταίος γύρισε από τους άλλους Αχαιούς [...].
 319 Εκεί ανίσως τον νόστο ακούσεις του πατέρα σου, πως ζει,
 320 μ' όλη την παιδωμή σου,²⁰ κάνε υπομονή γι' αυτόν τον χρόνο·
 αν μάθεις όμως πως τον βρήκε ο θάνατος κι έσβησε η ζωή του,
 τότε γυρίζεις πίσω στη γλυκιά πατρίδα,
 υψώνεις επιτάφιο σήμα,²¹ τιμώντας τον νεκρό και με κτερίσματα²²
 325 πολλά, όσα του πρέπει — ύστερα δώσε και τη μάνα σου
 σε κάποιον άλλον άντρα.
 Κι όταν τελειώσεις μ' όλα αυτά και γίνουν πράξη,
 τότε με νου και σκέψη συλλογίσου, τρόπο να βρεις,

Η Αθηνά ενθαρρύνει και συμβουλεύει τον Τηλέμαχο

7. Οι δύο πλευρές νομίσματος της Ιθάκης με τις μορφές του Οδυσσέα και της Αθηνάς (4ος αι. π.Χ.).

8. Πήλινο ομοίωμα πλοίου του 6ου αι. π. Χ. από την Αμαθούντα της Κύπρου. (Λάρνακα, Μουσείο Πιερίδη)

19 (στ. 301-4) αύριο κιόλας, [...] στα σπίτια τους: Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο να συγκαλέσει συνέλευση/ἀγορὰν των πολιτών. Προβάλλει λοιπόν εδώ ένας πολιτικός θεσμός (αδιαμόρφωτος πάντως ακόμη, όπως θα φανεί στη συνέχεια).

20 (στ. 320) μ' όλη την παιδωμή σου: μ' όλα τα βάσανά σου.

21 (στ. 323) υψώνεις επιτάφιο σήμα: υψώνεις τύμβο προς τιμήν του πατέρα σου (σε κενotáφιο, βέβαια).

22 (στ. 323) κτερίσματα: Νεκρικές τιμές και, κυρίως, προσφιλή αντικείμενα του νεκρού, που τοποθετούνταν στον τάφο του· το χρυσό κύπελλο, για παράδειγμα, στη σελ. 28 του βιβλίου σας, εικ. 8, είναι κτέρισμα.

9. Χάλκινο άγαλμα νεαρού του 4ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

*σ' ὄρώ καλόν τε μέγαν τε
<301>/334*

Ο Τηλέμαχος προτείνει λουτρό και δώρο στον «ξένο»

*ὅ τοι κειμήλιον ἔσται / ἔξ ἐμεῦ
<312-3>/346*

Η Αθηνά αρνείται το δώρο και χάνεται πετώντας, ενώ ο Τηλέμαχος μένει έκθαμβος αλλά και αλλαγμένος

*αὐτίκα δὲ μνηστήρας ἐπάωχετο
ἰσόθεος φῶς <324>/360*

- 330 μες στο παλάτι, να σκοτώσεις τους μνηστήρες,²³ με δόλο ή κι αναφανδόν²⁴ δεν πρέπει αλήθεια σαν μωρό παιδί να φέρεσαι, αφού δεν είσαι πια κανένα παιδαρέλι.
- 335 Ἴη μήπως και δεν άκουσες πόσο μεγάλη δόξα, πανανθρώπινη, κατέκτησε ο θεός Ορέστης, αφότου σκότωσε τον πατροκτόνο του, τον δόλιο Αίγισθο, εκείνον τον φονιά του ξακουστού πατέρα του. Ἴτσι, καλέ μου, *σε βλέπω ωραίο κι αψηλό*
- 340 δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές.²⁵ Ὅσο για μένα, αρμόζει να κατηφορίσω στο γοργό καράβι μου και στους συντρόφους — θα αδημονούν²⁶ μες στη μεγάλη αναμονή τους. Δικό σου μέλημα τα υπόλοιπα, θυμήσου και να σκέφτεσαι τις συμβουλές μου.»
- 345 Πάλι της αποκρίθηκεν ο τόσο γνωστικός Τηλέμαχος: «Ξένε, το ξέρω πως αυτά τα λόγια σου μ' αγάπη τα προφέρεις, όπως πατέρας στο παιδί του — υπόσχομαι να μην τα λησμονήσω. Αλλά παρακαλώ σε τώρα, λίγο καθυστέρησε, κι ας είναι βιαστικός ο δρόμος σου· για να λουστείς,²⁷ κι ύστερα ευφρόσυνος²⁸
- 350 με δώρο στο καράβι να κατέβεις, που να το χαίρεται η ψυχή σου, πάγκαλο και πολύτιμο, *για να σου μείνει από μένα θυμητάρι σταθερό,* καθώς οι ξένοι που γνωρίζονται με φίλους ανταλλάσσουν.»
- 355 Αμέσως η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, του απάντησε: «Μην προσπαθείς να με κρατήσεις κι άλλο, τώρα που ο δρόμος με καλεί· το δώρο σου όμως, όποιο η καρδιά σου επιθυμεί να μου χαρίσεις, μου το προσφέρεις την επόμενη φορά που θ' ανεβώ στο σπίτι σου — διάλεξε να 'ναι το καλύτερο, έτσι κι εσύ θα πάρεις άξιο αντικείμενο.²⁹»
- 360 Μίλησε, κι όπως τέλειωσε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, εκάθη: σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης³⁰ εκείνου όμως την ψυχή την ενδυνάμωσε με θάρρος, ενίσχυσε και στέριωσε τη μνήμη του πατέρα του, για να τον έχει συνεχώς στον νου του. Αυτός καταλαβαίνοντας, έλαμψε ο νους του, τον συνεπήρε θάμβος, ένιωσε πως θεός ήταν ο ξένος, *κι αυτόματα κινήθηκε προς τους μνηστήρες, ισόθεος άντρας.*

- 23 (στ. 328) **να σκοτώσεις τους μνηστήρες:** Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο να επιχειρήσει μόνος του να βρει το δίκιο του. Αυτή η μορφή απόδοσης δικαιοσύνης λέγεται **αυτοδικία**, ίσχυε σε εποχές που δεν υπήρχε γραπτό δίκαιο (νόμοι), γι' αυτό έβρισκε την επιδοκιμασία της κοινωνίας αλλά και θεϊκή κάλυψη. Η αυτοδικία όμως επιβιώνει*, δυστυχώς, και σε εποχές που υπάρχουν γραπτοί νόμοι για την απόδοση δικαιοσύνης (βλ. π.χ. βεντέτες* κρητικές, μανιάτικες κτλ.).
- 24 (στ. 328-9) **με δόλο ή κι αναφανδόν:** με πανουργία ή σε μάχη φανερή/έντιμη. (Πώς άραγε θα γίνει;)
- 25 (στ. 335) **δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές:** Η Αθηνά κάνει λόγο εδώ για την **υστεροφημία**, την καλή φήμη, δηλαδή, που συνοδεύει κάποιον μετά τον θάνατό του.
- 26 (στ. 337) **θα αδημονούν:** θα περιμένουν με αγωνία.
- 27 (στ. 344) **Το λουτρό και η ανταλλαγή δώρων** ολοκληρώνει την εθιμοτυπία της φιλοξενίας, όπως φαίνεται στους στ. 344-353.
- 28 (στ. 344) **ευφρόσυνος:** χαρούμενος.
- 29 (στ. 353) **θα πάρεις άξιο αντικείμενο:** θα πάρεις αντίξιο δώρο.
- 30 (στ. 355) **ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης:** Στη στέγη, πάνω από την εστία, υπήρχε άνοιγμα, για να φεύγει ο καπνός (όπως φαίνεται στην εικ. 10). Από εκεί πρέπει να υποθέσουμε ότι έγινε η ξαφνική και θαυμαστή αναχώρηση της θεάς.

10. Η μεγάλη αίθουσα του ανακτόρου του Νέστορα στην Πύλο με την εστία στο κέντρο. (Αναπαράσταση από τον P. de Jong)

11. Η εστία του ανακτόρου της Πύλου, όπως σώζεται σήμερα.

Β'. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- I. Εντοπίσετε τυπικά στοιχεία από την αρχή της α ραψωδίας ως εδώ, καθώς και στα αποσπάσματα των ακόλουθων δημοτικών τραγουδιών, αφού λάβετε υπόψη σας τα εξής:

Τυπικά λέγονται τα στοιχεία που επαναλαμβάνονται πανομοιότυπα ή ελαφρά παραλλαγμένα. Μπορεί να είναι συνδυασμοί επιθέτων και ουσιαστικών ή άλλες φράσεις (όπως *γλαυκῶπις Ἀθήνη*/«η Αθηνά τα μάτια λάμποντας», *ἔπεα πτερόεντα*/«και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά») ή σίκοι ολόκληροι (όπως «Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση») ή θέματα/μοτίβα και σκηνές ολόκληρες (όπως η υποδοχή και η φιλοξενία του επισκέπτη). Δείτε και τα σχετικά με την αυτοσχεδιαστική ικανότητα των σοφών στο 4ο θέμα της Εισαγωγής (σελ. 10).

Αποσπάσματα δημοτικών τραγουδιών με έκδηλα τυπικά στοιχεία

α. [Από την αναγγελία ενός θλιβερού γεγονότος]

- Τρία πουλάκια κάθονται στον Έλυμπο, στη ράχη.
Το 'να τηράει τη θάλασσα, τ' άλλο την Κατερίνα,
το τρίτο, το καλύτερο, μοιρολογάει και λέγει:
«Τ' είν' το κακό που πάθαμε εμείς οι μαύροι κλέφτες [...]
- Τρία πουλιά οκ' την Πρέβεζα διαβήκαν εις την Πάργα.
Το 'να κοιτάει την ξενιτιά, τ' άλλο τον Αϊ-Γιαννάκη,
το τρίτο, το καλύτερο, μοιρολογάει και λέγει:
«Πάργα, Τουρκιά σε πλάκωσε [...]

β. [Από τον αδιάκοπο πόλεμο του κλέφτη]

- Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς ύπνο στο μάτι.
- Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
δίχως ψωμί, δίχως νερό, δίχως κανέν' *μεντάτι* [= *ενίσχυση*].

(Τα αποσπάσματα προέρχονται από το βιβλίο του Γ.Μ. Σηφάκη, *Για μια ποιητική του δημοτικού τραγουδιού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 21998)

ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

2. [Ο θάνατος στον πόλεμο] (κλέφτικο τραγούδι)

Χαρά 'στονε στον πόλεμο το θάνατ' όποιος λάχει,
στον πόλεμ' όποιος σκοτωθεί, κερδίζει μα δε χάνει·
κερδίζ' όνομα αθάνατο και τση τιμής στεφάνι.

(Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Στ. Αναστασιάδη,
Η διδασκαλία των ομηρικών επών [...],
σελ. 59, Θεσσαλονίκη 1976.)

►► Συσχετίστε τους στίχους 263-266 με το παραπάνω κλέφτικο δημοτικό τραγούδι και αναζητήστε τα κοινά τους σημεία.

Γ'. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η ανθρώπινη μορφή της Αθηνάς στην αρχή του διαλόγου και η θαυμαστή αναχώρησή της στο τέλος;
2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζει ο Τηλέμαχος και με ποιους τρόπους κατάφερε η Αθηνά-Μέντης να μεταβάλει την αδρανή στάση του, ώστε να αναλάβει πρωτοβουλίες;
3. Οι θεοί αποφάσισαν τον νόστο του Οδυσσέα. Από πού όμως τον εξαρτά η θεά Αθηνά και τι υποδηλώνει αυτό; (Βλ. τον στ. 228 και το αντίστοιχο σχόλιο.)
4. Η φιλοξενία επικράτησε ως θεσμός στην ομηρική εποχή. Για ποιους λόγους;
5. Στην Ενότητα αυτή αναφέρονται πολλά πρόσωπα. Να τα κατατάξετε σε τρεις κατηγορίες, ως εξής:

αυτοί που συνομιλούν:	αυτοί που παρευρίσκονται:	αυτοί που απουσιάζουν, αλλά αναφέρονται από τους συνομιλητές:
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

6. Ζωγραφίστε τον Οδυσσέα όπως τον περιγράφει η Αθηνά στους στίχους 284-285.
7. Δραματοποιήστε με έναν δικό σας τρόπο τον διάλογο του Τηλέμαχου με την Αθηνά.
8. Στη συζήτησή του με την Αθηνά ο Τηλέμαχος αγνοεί κάποια πράγματα, που οι ακροατές τα γνωρίζουν. Η τεχνική αυτή στη λογοτεχνία ονομάζεται **ειρωνεία**.

Ειρωνεία, γενικά, σημαίνει αντίθεση ανάμεσα σε κάτι που φαίνεται ή λέγεται και σε κάτι που πράγματι συμβαίνει ή εννοείται. Στη λογοτεχνία ειδικότερα (στο έπος, στην πεζογραφία, στο θέατρο), ειρωνεία σημαίνει συχνά αντίθεση ανάμεσα σε μια φαινομενική και σε μια πραγματική κατάσταση, την οποία αγνοούν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι ήρωες, τη γνωρίζει όμως ο ακροατής/αναγνώστης/θεατής και βρίσκεται έτσι σε πλεονεκτική θέση σε σχέση προς αυτούς. Αυτή η μορφή ειρωνείας σχετίζεται με την εξέλιξη της δράσης, γι' αυτό χαρακτηρίζεται **δραματική**. Θα δούμε και άλλες μορφές ειρωνείας.

►► Τι πετυχαίνει ο ποιητής με την τεχνική της ειρωνείας;

Δ'. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Απαντήστε με συντομία στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Τι επιδίωξε η Αθηνά κατεβαίνοντας στην Ιθάκη;
- Σε ποιες ενέργειες έχει να προχωρήσει τώρα ο Τηλέμαχος, σύμφωνα με τις συμβουλές της θεάς;